

**ЗЕМЛЕРИЙКИ (*SORICIDAE*, *INSECTIVORA*, *MAMMALIA*) РОДУ *SOREX*
ЯК КОМПОНЕНТИ ЕКОЛОГІЧНИХ СИСТЕМ ЗАКАРПАТТЯ**

Куруц Н.В.

ДВНЗ «Ужгородський національний університет», біологічний факультет
вул. Волощина, 32, м. Ужгород, Закарпатська область, Україна

Руйнування цілих екосистем, природних взаємозв'язків між живими організмами під впливом зростаючого антропогенного пресу, підтверджують думку про загрозу у майбутньому екологічної катастрофи. На цьому фоні все більш значними виявляються дослідження, направлені на вивчення окремих видів тварин визначених територій, які перебувають у складних взаємозв'язках між собою і зовнішнім середовищем та які можуть стати основним базисом для здійснення різних природоохоронних заходів. Тому, щоб уміло і раціонально використовувати природні багатства, ефективно проводити природоохоронні заходи, треба знати яку роль відіграє кожен із видів живих організмів – компонентів природних систем. Так як землерийки роду *Sorex*, ряду комахоїдних ссавців (*Insectivora*, *Mammalia*), родини землерийкових (*Soricidae*) є найбільш характерними і важливими для біоценозів лісу компонентами, то всебічне їх вивчення на території Закарпатської області є актуальним.

Метою роботи є вивчення систематики та еколого-біологічних особливостей й значення землерийок роду *Sorex* Закарпаття.

Об'єкт дослідження: окремі види із ряду комахоїдні ссавці (*Mammalia*, *Insectivora*), а саме: бурозубка звичайна (*Sorex araneus* L., 1758), бурозубка мала (*Sorex minutus* L., 1766), бурозубка альпійська (*Sorex alpinus* Shinz, 1837) як компоненти екологічних систем досліджуваного регіону.

Методи дослідження: теоретичні – вивчали та аналізували наукову й методичну літературу; емпіричні – проводили бесіди; спостереження в природі; дослідження, здійснювали відлов; визначали особливості систематики, морфометричних показників, вивчали біологію та екологію досліджуваних видів, мінливість, походження; проводили експеримент, статистичні – зібрані матеріали опрацьовували біометрично.

Значний вклад у вивчення комахоїдних ссавців Українських Карпат та Закарпаття, у тому числі і землерийок роду *Sorex* внесли, такі вчені як: В.І. Абеленцев, І.І. Підоплічко, Б.М. Попов, І.В. Загороднюк, М.Н. Рудишин, Н.А. Полушина, І.Т. Сокур, Г.Ф. Сенік, К.А. Татаринів, І.І. Турянін, В.О. Межжерін. Однак, узагальнюючих праць щодо представників комахоїдних ссавців, зокрема землерийок роду *Sorex* окремо взятих регіонів висвітлено не в повній мірі.

Землерийки роду *Sorex* є одними з найвідоміших із ряду комахоїдних ссавців європейської фауни. На основі літературних даних і наших досліджень встановлено, що на території Закарпатської області із землерийок бурозубок поширені три види: бурозубка звичайна – *Sorex araneus* L., 1758, бурозубка мала – *Sorex minutus* L., 1766 і бурозубка альпійська – *Sorex alpinus* Shinz, 1837, які відносяться до таких підвидів – *Sorex araneus araneus* L., 1758, *Sorex minutus minutus* L., 1766, *Sorex alpinus hercynicus* M., 1909 і ведуть наземний і підземний способи життя. Найбільш чисельною на досліджуваній території є *Sorex araneus* L., 1758. Звичайна бурозубка є багаточисельним видом, мала бурозубка – звичайним видом, який характеризується високою чисельністю в більш обмеженому числі біотопів. До числа рідкісних видів, належить бурозубка альпійська, яка занесена до

Червоної книги України. Фізико-географічні умови досліджуваного регіону є сприятливими для їх проживання. На поширення різних видів землерійок роду *Sorex* впливає характер території, рельєф, рослинний покрив. На досліджуваній території заселяють приземний ярус рослинності, освоюючи різноманітні біотопи і стації. Чисельність їх залежить від метеоролого-кліматичних умов, кормової бази, екологічної характеристики ареалу. Найбільша кількість особин бурозубок при відловах припадає на ліси. Значно менша їх кількість на оброблюваних землях. Проведений морфометричний аналіз землерійок роду *Sorex* дає основу вважати, що довжина тіла у них має тенденцію змінюватись з віком. Інші ознаки, крім маси тіла і висоти черепа, закінчують своє формування до початку самостійного життя або не значимо змінюються на завершуючихся етапах онтогенезу, що має цінність для діагностики. У досліджуваних видів землерійок роду *Sorex* спостерігається також географічна мінливість за довжиною хвоста, зокрема у бурозубки звичайної й відсутність такої по довжині тіла між прибулими особинами гірських і рівнинних популяцій. У малої бурозубки за цими ознаками спостерігається дискретна мінливість, тобто популяції із рівнинних районів Закарпаття не утворюють неперервного переходу до популяцій інших районів України. Проведений всесторонній аналіз мінливості морфологічних ознак звичайної бурозубки, дозволяє виділити ряд рівнів популяційних відмінностей, які відповідають поняттям «локальна популяція», «екосистемна дивергенція», «екологічна раса» і «підвид». Бурозубки подібно реагують на екологічні умови Закарпаття, однак як показало дослідження, вони заселяли цю територію не одночасно. Альпійська бурозубка є автохтоном гірських районів, потім на цю територію проникає мала, а дещо пізніше – звичайна. Досліджувані види активні круглий рік. Добова їх активність змінюється в залежності від типу живлення, а також температури навколишнього середовища. Найбільш активні вранці і ввечері, а також перед дощем і під час дощу. Живлення їх пов'язане із великими затратами енергії. За добу вони споживають їжі набагато більше, ніж важать самі. Добувають їжу на поверхні ґрунту, у листяній підстилці ріючі дрібні ходи не глибше 10 см або використовують чужі. Склад кормів відповідає складу безхребетних біотопу, де перебувають бурозубки, це, зокрема – комахи на різних стадіях розвитку – дротяники, травневі та червневі хрущі, личинки двокрилих та багато інших. Тобто є основними споживачами й регуляторами чисельності шкідливих комах та інших безхребетних лісової підстилки. Рослинну їжу вживають у невеликих кількостях, як додаток до тваринної.

Для землерійок роду *Sorex* характерні своєрідні сезонно-вікові зміни, зокрема таке явище, як зимова депресія, що пов'язано із статевим дозріванням і розглядається як адаптація бурозубок до несприятливих екологічних умов. Розмножуються у сприятливий у кормовому відношенні період. У бурозубки альпійської розмноження починається пізніше і закінчується раніше, в зв'язку з висотною зональністю та настанням несприятливих умов.

Таким чином, проведені дослідження показують, що землерійки (*Soricidae*, *Insectivora*, *Mammalia*) роду *Sorex* засвоюють ті екологічні ніші, які недоступні для інших тварин. Їх роль як компонентів екологічних систем Закарпаття є багатогранною, а тому потребують охорони.